

Suya Neden Sahip Çıkmalı?

Gülser ÖZTUNALI (KAYIR)^(*)

Su, insan, hayvan, bitki, toprak gibi tüm canlı yaşamının zorunlu gereksinimi, insan sağlığının temel koşulu, gezegen ölçeğinde ise atmosfer, biyosfer, litosfer ve yerkürenin temel döngüsüdür. Su, ekolojik döngülerin sürekliliği, hava, toprak, bitki, insan ve hayvanların yaşamı, beslenmesi, tarım etkinlikleri, akuatik sistemler, mikroorganizmalar, balıklar, kuşlar, böcekler gibi birçok canlının yaşamı için bir zorunluluktur. Su gereksinimi yaşamsal, su kullanımı da insani, sosyal ve biyolojik niteliklidir ve temel insan hakkıdır. Yaşamsal olduğu kadar, türlerin korunmasıyla, barışla, temel haklarla, demokrasiyle, eşitlikle, adaletle ilgilidir. Herkesin suya ulaşması sağlanamadığı zaman, sağlık sorunları çözülmemiş, demokrasi ilkeleri uygulanmamış, insan hakları, eşitlik ve toplumsal adalet sağlanmamış, uluslararası barış engellenmiş, çevrenin ekolojik tahribatına katkıda bulunulmuş, yaşam pazarlık konusu edilmiş demektir. Bugün "*Su yaşam ve ölüm sorunudur*" ancak bir meta haline getirilerek "*gezegensel yaşamın pazarlığı yapılmaktadır*" (Chemillier-Gendreau, 1998: 3).

Dünya üzerinde suya ulaşamayan insan nüfusu milyarlarla ifade edilmektedir. 2 milyara yakın insan da sağlıklı içme suyundan mahrumdur. 100 milyonlarca kadın en yakın su kaynaklarından bidonlarla su taşımak için günde 8 saatini harcamaktadır. Her yıl milyonlarca insan sudan bulaşan hastalıklara yakalanmakta ve ölmektedir. Hızlı nüfus artışına bağlı olarak suya talebin artması, tatlı su kaynaklarının kıtlığı, kaynakların gezegensel boyutta kirlenmiş ve ekolojik tahribata uğramış olması, suyun kötü yönetimi ve israfı küresel düzeyde suyla ilgili çok boyutlu sorunları gündeme getirmiştir.

---

^(*) Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Ancak görülen o ki, bugün suya ulaşamayan nüfusun çokluğu, ekolojik açıdan su kaynaklarının kirlenmesi ve tahrip olması sorununun da önünde giden ve birincil sıraya yerleşen, su egemenliği yarışıdır ve suyun insani-sosyal-çevresel boyutu gerilerde bırakılmıştır. Dünya üzerinde 3 milyar insanın yaşamsal gereksinimi olan içme suyuna ulaşamama sorununa çözüm olarak, suyun fiyatlandırılması ve sıradan ekonomik bir mal gibi alınıp satılması empoze edilmekte ve suyun insani-sosyal-çevresel boyutu yok sayılmaktadır.

Konu "*su*" olduğu zaman, evrensel antlaşmalar, uluslararası sözleşmeler, ilkeler, demokrasi gibi birçok alan tartışmalı hale gelmektedir. Son yıllarda su konusunda farklı kavramlar ve tanımlamalar tartışılır hale gelmiştir. Su kimilerine göre bir ürün ve mal; yeni deyimle "*Mavi Altın*", kimilerine göre "*İnsanlığın Ortak Mirası*" veya "*Küresel Canlı Yaşamının Temel Gereksinimi*", kimilerine göre de "*Temel İnsan Hakkı*"dır.

Su küreselleşen sermayenin bir aracı haline gelmiştir. Küreselleşmeyi yalnızca çağımızın olgusu olarak göremeyiz zira; dünya üzerinde tarımın yaygınlaşması, coğrafya keşiflerinin yapılması, ipek yolu ticareti gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz birçok tarihsel örnek de küreselleşmeyi çağrıştırır. Ancak, bugün küreselleşme, tarihteki içeriğinden sıyrılmış ve 358 küresel milyarderin 2.3 milyar insanın toplam gelirine eşit bir servete sahip olmasını sağlayan, Victor Keegan'ın deyimiyle "*yeni bir yol kesip soyma*" (Bauman, 1999: 82) biçimine dönüşmüştür. Su da, küresel sömürgeciliğin bir aracı haline gelmiştir. Günümüzde egemenlikten yeni sömürgeciliğe doğru ilerleyen küreselleşme süreci, mali piyasalar ve dünya sermayesi üzerinden, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel örgütler kanalıyla yürütülmektedir. "*Yeni dünya düzeni mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı olanların devlet tekelinden arındırılarak kendisine açılması üzerine yükselmiştir. Az gelişmiş ülkelerde bu hedeflere, IMF'in "istikrar programları" ve Dünya Bankası'nın koşullu "yapısal uyarlama kredileri" aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu program ve krediler ile açılan dönem, az gelişmiş ülkelerde "dünya ile bütünleşme", "ulus-ötesi kalkınma", "modern dünyanın değerlerine bağlanma" ve elbette "demokratikleşme" süreci olarak "küreselleşme dönemi" adıyla yüceltilmiştir. Bununla birlikte yeni dünya düzeni, küresel sömürgecilik olarak adlandırmayı hak eden çeşitli özellikler sergilemektedir. Bu sistem az gelişmiş ülke ulusal kaynaklarının dünya sermayesinin tekeline ve elbette doğrudan kendi ihtiyaçlarına göre kullanılmak üzere terk edilmesini talep etmektedir"* (Ayman-Güler, 1996: 49).

1970'lere kadar, Nil, Şeria, Dicle, Fırat örneğinde olduğu gibi, "*Su Sorunu*" uluslararası ilişkiler, sınır sorunları veya bölgesel stratejik sorunların önemli bir parçası iken, bugün bu kavramın ideolojik ve stratejik egemenlik ilişkisini açıklamada yeterli olmadığını ve suyun küresel boyutta yeni egemenlikler kurma, zenginlikler yaratma ve güç sağlama aracına, küresel boyutta da "*Su Egemenliği Yarışı*"na dönüştüğünü görmekteyiz. 80'li yıllar uluslararası düzeyde hem stratejik hem de ideolojik dönüşümlere sahne olmuş ve giderek çokuluslu şirketler ulusal kaynaklara göz dikmiş, borçlanan ülkeler borçlarının birkaç katını ödemek zorunda bırakılmış, ekonomiler ve halklar derinden yaralanmıştır. Bu gelişmeler sonucu, "*Su, ekonomik, ideolojik ve stratejik araçlardan*" biri haline getirilmiştir.

Su, tüm canlı yaşamının (bitki, hayvan, insan, toprak) temel ve zorunlu koşulu ve gereksinimidir. Ancak bugün, biyolojik ve doğal, sosyal ve insani olan birçok şey gibi su da, küresel ekonominin egemenlik alanına girmiş durumdadır. Suyla ilgili sorunlar siyasal sorunlarla içiçe geçmiş ve uluslararası çatışmaların kaynağında yer almıştır. "*Su Güvenliği*" kavramı beraberinde "*Gıda Güvenliği*" kavramını da gündeme getirmiş, su kullanımı ve gereksinimi de insani, biyolojik ve sosyal boyutundan kopararak küresel ölçekte metaya dönüştürülmüş ve su zengini ülkelerin yeni kazanç kapısı olmuştur. Küresel su egemenliğinin kurulması, özelleştirmeler, ekonomik ve mali araçlarla gerçekleşmekte ve egemenlik biçimini de belirlemektedir. Bu çalışmada su konusunun insani, sosyal, ekonomik ve siyasal boyutları irdelenecek ve konuya neden sahip çıkılmasının gerekleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Su Kıtlığı ve Kentleşme Sonucu Su Gereksinimi Artmaktadır

Yerkürenin % 97'den fazlası sularla kaplıdır ancak, çok büyük bir miktarı tuzlu sulardan oluşmaktadır. Tatlı su miktarı geri kalanın yaklaşık % 2,5'i kadardır ve % 2,14'ü buzullar şeklindedir ve tatlı suyun çoğu da toprakta bulunur. Sonuç olarak insanların ulaşabilecekleri dünya üzerindeki toplam tatlı su miktarı son derece azdır. Tatlı sular okyanuslardan buharlaşmayla, yağışlar ve akarsular yoluyla gelmekte ve yağmurlarla tekrar okyanuslara dönmektedir. Dünya üzerinde tatlı su miktarının son derece sınırlı ve kıt olduğu Tablo No.1'de görülmektedir.

BM'in yapmış olduğu araştırmalar sonucunda dünya üzerinde yaşayan 2 milyar insan, ciddi ve ileri derecede su sorunuyla karşı karşıyadır. En çok etkilenen bölgeler ve ülkeler Ortadoğu, Orta Asya, Hindistan, Sahra Afrika-

Tablo No. 1: Yerküre Su Kaynakları

Yerküre Su Kaynakları	Bin Metreküp	Toplam Su Oranı %
Okyanus	317.000.000	97.24
Buzullar	7.000.000	2.14
Büyük Su Havzaları	2.000.000	0.61
Tatlı Su	30.000	0.009
İç Denizler	25.000	0.008
Toprak	16.000	0.005
Atmosfer	3.100	0.001
Akarsular	300	0.0001
Toplam Su Hacmi	326.000.000	100

Kaynak: Nace, U.S. Geological Survey, 1967 and The Hydrologic Cycle (Pamphlet) U.S. Geological Survey, 1984.

sı'dır. Dünya nüfusunun 1/4'ü yani % 25'i sağlıklı içme suyuna ulaşamamaktadır. 2025 yılında dünya nüfusunun 8,3 milyar olacağı, 2025 yılında yaklaşık 2,3 milyar insanın, hızlanmış ve ciddi düzeyde içme suyu sorunu ile karşı karşıya kalacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla yerkürenin tatlı su kaynakları üzerindeki taşıma yükü artacaktır. İçme suyu tüketiminde, 20. yy'da 7 kat, son 20 yılda da 2 kat artış kaydedilmiş, dünya nüfusu da 20. yy'da 4 kat artmıştır. 1900 yılında 1,6 milyar iken 21. yy'a girerken 6 milyar insan dünya su kaynaklarını kullanır olmuştur. Hidrolojik döngüler sonucu yeryüzüne gelen su, nüfus artışı, su kaynaklarının kirlenmesi ve kötü yönetim sonucu ihtiyaca yanıt verememektedir.

BM'in ve Stockholm Çevre Enstitüsü'nün ortaklaşa hazırladıkları ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu için hazırlayıp 1997 yılında genel kurula sunulan "*Küresel Tatlı Su Değerlendirme Raporu*"nun sonuçlarına göre (www.un.org/dpscd):

- Suyun yönetimi ve kullanımının bugünkü hızla devam etmesi halinde, 2025 yılına kadar dünya nüfusunun 2/3'ü -yaklaşık 5,5 milyar- ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma hizmetlerinde büyük sorunlarla karşılaşacağı ülkelerde yaşayacaktır.
- 20. yy boyunca nüfus artışından 2 kat daha fazla su kullanımı gerçekleşmiştir.
- 1995 yılında dünya nüfusunun % 20'si içme suyuna ve % 50'si ise sağlıklı yaşam koşullarına yeteri kadar ulaşamamıştır.

- Gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun yaklaşık yarısı temiz olmayan su kullanımı ve tüketiminden kaynaklanan hastalıklarla boğuşmaktadır.

Tablo No. 2’de görüldüğü gibi Kuveyt, Libya, Yemen, Singapur, Ürdün, Cezayir gibi ülkeler 1995 itibariyle yılda kişi başına 1.000 m³ suyu bile bulamayan ülkelerden bazılarıdır. Kuveyt, kişi başına yılda düşen su miktarı 95 m³ ile en düşük olan ülkedir. Libya, Singapur onu izlemektedir. Nüfus artışlarını da hesaba katarsak, 2025 yılında birçok ülkede kişi başına düşen su miktarı 1995 yılına kıyasla yarıya, hatta çok altına düşecektir. Bu düşüşlerin en yüksek olacağı ülkelerin başında ise Ruanda gelmektedir, 1995 yılında kişi başına 1.215 m³ su düşerken 2025 yılında kişi başına su miktarı 485 m³’e kadar inecektir. Libya’da ise 2025 yılında kişi başına sadece 47 m³ su düşecektir. 1995 yılında kişi başına 1.000 m³ suyu dahi bulamayan, su yoksulluğu çeken ülkeler 2025 yılında sudan çok daha yüksek oranda yoksun olacaklardır. Su sorunu olan ülkeler için de durum farklı değildir.

Su, uygarlığın gelişim koşullarını oluşturmuş ve toplumsal evrim sürecinde topluluklar yerleşik düzene geçerek, suya yakın yerlerde kurulmuşlardır. Araştırmalar, MÖ 10 binlere kadar uzanan dönemde göl kıyılarında, ırmak ağzlarında kara ve deniz avcılığı ve toplayıcılıkla geçinen toplulukların yarı göçebe yaşam sürdürdüklerini ve tarımın önceleri yağmurlama, sulamasız çapa tarımı, giderek MÖ 8000-6000 yılları arasında küçük sulama tarımı ve MÖ 5000’lerde de büyük sulama tarımı olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Şenel, 1985: 137-148). Köy ve giderek kentsel yerleşim alanlarının ortaya çıkması ile su gereksinimi artmış, su teknolojisi gelişmiş ve dünya yerleşim sisteminde su, temel belirleyici faktör olmuştur. Suyun kent konumunun seçilmesinde belirleyici rolü vardır. *"Su kent yaşamı için en temel gereksinimdi. Yeterli bir su kaynağının bulunması yeni bir kentin konumunun seçiminde en önemli etmenlerden biriydi ve birçok kent buna göre, doğal su kaynaklarından, kuyulardan ve hatta nehirlerden yararlanacak biçimde konumlandırılmıştı"* (Owens, 2000: 160).

Dünyada hızlanan kentleşme olgusu ve giderek daha fazla nüfusun kentlerde yaşar hale gelmesi, kentsel su gereksinimi de artırmaktadır. BM’in Dünya Nüfus Durumu 1996 Raporu saptamalarına göre (1996: 1), dünya üzerinde giderek artan oranda nüfus, kentlerde yaşamakta; kentsel nüfus, dünya toplam nüfus artışından daha hızlı büyümektedir. 2005 yılına kadar 6.59 milyar insanın 3.3 milyarı kentlerde yaşıyor olacaktır ve kentsel nüfus artışının yaklaşık % 40’ı göç nedeniyle olmaktadır. 1950 yılında dünyada 1

Tablo No.2: Su Yoksulluğu ve Sorunu Çeken Ülkeler : 1995 – 2025

Ülke	Nüfus (Milyon) 1995	Yılda Kişi Başına Düşen Su (M ³) 1995	Nüfus (Milyon) 2025	Yılda Kişi Başına Düşen Su (M ³) 2025
Su Yoksulluğu Çeken Ülkeler				
Kuzey Afrika	41.5	1.206	71.6	698
Cezayir	28.1	527	473	47.3698
Suudi Arabistan	18.3	249	42.4	107
Kıbrıs	0.7	1.208	1.0	947
Mısır	62.1	936	95.8	607
Arap Emirlikleri	2.2	902	3.3	604
İsrail	5.5	389	8.0	270
Ürdün	5.4	318	11.9	144
Kuveyt	1.7	95	2.9	55
Libya	5.4	111	12.9	47
Ruanda	5.2	1.215	13.0	485
Singapur	3.3	180	4.2	142
Yemen	15.0	346	39.6	131
Su Sorunu Olan Ülkeler				
Afganistan	19.7	2.543	45.3	1.105
Belçika	10.1	1.234	10.3	1.217
Kuzey Kore	44.9	1.472	52.5	1.258
Gana	17.3	3.068	36.3	1.464
Hindistan	929.0	2.244	1.330.2	1.567
Nijer	9,2	3,552	22.4	1.452
Nijerya	111.7	2.506	238,4	1,175
Uganda	19.7	3.352	45.0	1.467
İngiltere	58.1	1.222	59.5	1.193
Tanzanya	30.7	2.964	62.4	1.425
Zimbabve	11.2	1.787	19.3	1.034

*Su sorunu çeken ülkeler her yıl kişi başına 1.000 ila 1.700 metreküp suya ihtiyacı olan ülkeler, Su yoksunu ülkeler ise yılda kişi başına 1.000 metreküp su düzeyini bile yakalayamayan ülkelerdir. Birkaçı alınmıştır.

Kaynak: Gardner-Outlaw & Engelman, Sustaining water earning capacity: A second update, Population Action International, Washington, D.C., 1997.

milyonu aşan kent sayısı 83 iken bugün bu sayı 650'dir ve 30 megapolde 10 milyonun üzerinde insan yaşamaktadır. Bu sayıların 15 yıl içinde 2 kat artacağı tahmin edilmektedir. Tablo No. 3'te görülen nüfus artışı da kentsel alanlarda yaşayanların su ihtiyaçlarının artacağını göstermektedir. Giderek devletlerin altyapıya, su iletim şebekelerinin kurulmasına ve su dağıtım hizmetlerine daha fazla eğilmesini, sürekli artan kentsel nüfusa yeterli ve sağlıklı su sağlama konusuna hem öncelik vermesi hem de bütçe ayırması gereğini ortaya koymaktadır.

Tablo No. 3: 2025 Yılında Dünyada Kentler

10 milyonun üzerinde nüfusu olan kent sayısı	30
5 milyon üzerinde nüfusu olan kent sayısı	64
1 milyonun üzerinde nüfusu olan kent sayısı	650
Kentleşme oranı	% 56
Kentsel nüfus artış oranı	% 90
Toplam kentsel nüfus	4.7 milyar

Kaynak: Su Kaynakları, www.ressources.d'eau.htm

Su gereksinimi toplumların sanayileşmesi ve dolayısıyla kentleşmesiyle birlikte artış göstermiş ve gelişmiş ülkeler su tüketiminde ilk sıralarda yer almışlardır. Örneğin, Japonya 1965 yılında bir milyon dolarlık ticari mal üretmek için yaklaşık 50 milyon litre su kullanır durumdaydı, bugün ise Japonya'nın kullandığı yıllık su miktarı birkaç katına çıkmıştır (Gleick, 2000: 33). Halen gözlemlemekte olduğumuz göçün küresel ölçekte hızlanacağını ve büyük kentlere doğru olacağını da dikkate alırsak kentsel su gereksiniminin ne boyutlarda artacağını tahmin edebiliriz.

2. Su, Sosyal ve İnsani Boyutundan Soyutlanamaz

Su, son derece geniş kapsamlı ve politik, toplumsal, ekonomik, teknolojik, jeolojik, coğrafi, bilimsel, birçok yönüyle ele alınması gereken bir konudur. Gelişmişlik düzeyine göre ülkelerin su tüketiminin arttığını ve gelişmesi geri bıraktırmış ülkelerin temiz suya ulaşamadıkları için su tüketimlerinin minimum düzeylerde kaldığını ve dengeli beslenebilmelerinin de bu nedenle kısıtlandığını belirtmek gerekir.

Suyun, yaşamsal önemde ve zorunlu bir ihtiyaç olması, yerine başka bir şeyin konulamaması, yerküre üzerinde kıt bulunması ve mevcut su kaynaklarının çoğunun ekolojik tahribata uğramış olması gibi özellikleri söz konu-

sudur. Su birincii olarak, biyolojik açıdan organizmanın yaşamsal ihtiyacı, sağlık, temizlik, gıda hazırlığı ve pişirilmesi, vb. için insan yaşamının olmazsa olmaz koşulu, tüm canlı sistemin, besin üretiminin ve toprağın yaşamsal girdisidir. Ekolojik anlamda yaşamsal döngünün temel bir ögesi olan suyla insanın ilişkisi, sosyal ve insani yönü de kapsadığı için diğer canlı türlerinden farklı bir ilişki türünü ifade etmektedir.

2.1. Suyun İnsani Boyutu:

Temiz İçme Suyuna Ulaşma Bir İnsan Hakkıdır

Su hakkı, insan için yaşam hakkının temelinde yer alır. En genel olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3. maddesi "*Herkesin yaşama ve kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır*" demektir ve yaşama hakkının kullanılabilmesi için su zorunludur. İnsan Hakları'nın evrensellik, bölünmezlik ilkelerine dayalı olarak, kişisel hakların, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik haklarla karşılıklı bağımlılığını göz önüne alarak, insanın temel ihtiyaçlarının korunması ve geliştirilmesi görevi hükümetlere verilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin "*Herkesin, kendisi ve ailesinin sağlık ve gönenci için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullardan doğan seçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir*" (İHD, 1996: 15) diyen 25. maddesinden yola çıkarak, temiz içme suyundan yoksunluğu, sağlık ve beslenme hakkı çerçevesinde, su kirliliği ve su özelleştirmelerini de insanların kendi denetimleri dışında koşullar altında seçim yapma olanağı olmadığı bir durumun göstergesi olarak değerlendirmek gerekir. Suyu ulaşmanın insan haklarının bir ögesi olduğu ve bunun da hükümetler tarafından korunması ve geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak, günümüzde su özelleştirmeleriyle halkların doğal su ihtiyaçlarını gidermeleri engellenmektedir. Nitekim, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH), La Haye Dünya Su Forumu'nda suyun basit bir ekonomik metaya dönüştürülmesini eleştirmiş, evrensel temel insan haklarının ticari tüm anlaşmalara üstünlüğünü hatırlatmış ve "*hükümetlerin şizofrenik uygulamalarına acıdıklarını*" (2000) belirtmişlerdir.

İnsan Hakları Çerçevesinde Su Hakkı

- Yaşam ve yaşamı sürdürmek için
- Temiz içme suyu ihtiyacı için
- Sağlık için
- Tarım yoluyla besin üretmek için

- Günlük yemek hazırlamak için
- Barınma hakkı çerçevesinde temizlik için
- Sosyal ve İnsani Kalkınma için
- Doğal kaynaklara ulaşmak için
- Çevre için
- İnsanca bir yaşam düzeyi için su hakkı

Bir başka açıdan değerlendirirsek, yıllardır çeşitli uluslararası antlaşma ve belgelerde su hakkıyla ilgili maddeler her ne kadar yer almışsa da, hâlâ hayata geçirilmediği görülmektedir. Su hakkıyla ilgili çok sayıda uluslararası belge söz konusudur. Bunlar arasında :

- 1) 1949 Cenevre Antlaşması Ek Protokol-I, 1977, (54 md. ve Ek Protokol-II, 14.md.);
- 2) Stokholm Deklarasyonu – 1972, (1. ve 2. prensipleri);
- 3) CEDAW – Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, (1979, 14. md.);
- 4) CRC - Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi –1989, (24 md.);
- 5) Dublin Deklarasyonu – 1992, (4. ilke);
- 6) Amsterdam Deklarasyonu – 1992, (1. ve 2. maddeler);
- 7) B.M. Azınlıkların Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Korunması konusunda, Kişisel ve Çevre Hakları İlkeleri Deklarasyonu Projesi – 1994, sayılabilir.

Yukarıdaki belgeler, su ve sağlıkla doğrudan ilgili olanlardır. Bunlara ek olarak suyu dolaylı yoldan ilgilendiren birçok uluslararası bildirge, sözleşme, deklarasyon vardır. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Kötü Beslenme ve Açlıkla Mücadele Evrensel Deklarasyonu, Kalkınma Hakkı Deklarasyonu, Halklar ve İnsan Hakları Afrika Şartı gibi uluslararası kaynakların yanı sıra, devletlerin Anayasa maddeleri, su hakkı, yaşam hakkı, sağlık, hizmetlerden yararlanma hakkı gibi suyu ilgilendiren maddeler içermektedir.

BM'in 1977 yılında Mar del Plata'daki toplantısında "**Herkes temel ihtiyaçları için makul uzaklıkta ve yeterli miktarda temiz-içilebilir suya ulaşma hakkına sahiptir**" ifadesi ile suya ulaşma bir hak olarak kabul edilmiş ve 1992 Rio Zirvesi'nde de bu ilke tekrarlanmış olmasına karşın, 2000 yılında La Haye Zirvesi'nde hâlâ suyun bir "**insan hakkı mı?**" yoksa "**temel ihtiyaç mı?**" olduğu konusunda netleşme sağlanamamıştır. Bu kavramlar kritik ve temel bir öneme sahiptir. İhtiyaç olarak bakıldığında ekonomik içerikli gözükmekte, insan hakkı olarak ele alındığında ise, gereksinim ve

zorunluluğun kabulü, bir hakkın öznesi, konusu, muhatabı söz konusu olmaktadır. Hukuk normları insan gereksinimlerine dayalı olarak oluşturulduğu için, içme suyuna ulaşma konusunun, insan hakları ve hukuk çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. İkinci olarak da, devletlere bu hakkı korumak ve geliştirmek yükümlülüğünü getirdiğinden, garanti edilmesi ve uygulamalara yansıtılması önem taşımaktadır.

İnsan haklarının evrensel bölünmezlik ilkesine karşın bugün, su hakkı karşısında liberal model geçerlidir. İnsan hakları açısından açmaz diyebileceğimiz, bir yandan liberal modele göre ekonomik ve sosyal koşullar "*pa-zarın görünmeyen eliyle*" yönetilmekte ve su fiyatlandırılmakta, öte yandan, uluslararası finansman şirketleri ve çok uluslu şirketler su üzerinde egemenlik kurma çabalarını yoğunlaştırmaktadır.

Temiz suya ve sağlıklı alt yapıya ulaşma, uluslararası düzeyde temel insan haklarının bir parçası haline gelmelidir. Gerçek anlamda kalkınmanın, ancak tüm insan haklarının elde edilmesiyle mümkün olacağı bir gerçekliktir. Öte yandan "*hukukun üstünlüğü ilkesi (...)* sadece varolan hukukun uygulanması ve saygı görmesi ödevini değil, (...) gelecek kuşakların tam gelişmelerine de olanak tanıyan yeni bir hukukun yaratılma gereğini de anlatır" (Kaboğlu, 1992: 11) şeklinde bir kabulde düşünürsek bugün, "*demokrasinin kalitesi*" ve "*yeni hukuk ilkeleri*" gibi evrensel sorunları da, su hakkı bağlamında gündeme getirerek tartışmak ve demokrasinin yeni tanımlara gebe olduğunu belirtmek gerekmektedir.

2.2. Suyun Sosyal Boyutu:

Su İnsan Sağlığı ve Sosyal Yaşamı İçin Zorunludur

Sosyal göstergelerden biri olarak son yıllarda dikkate alınmaya başlayan suyla ilgili ölçütler, Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenmiştir. Kavramların tanımları özetle şöyledir (OMS, 1999: 143):

Suya Makul uzaklık: Suyun, kentsel alanlar için, konut içinde veya bahçesinde, ya da 15 dakikalık yürüyüş mesafesinde, konuttan en fazla 200 mt. uzaklık; kırsal alanlar için ise ailenin ihtiyacı olan suya ulaşmak için günde saatlerce yol gitmemesine neden olmayacak uzaklıktır.

Yeterli su miktarı: İnsan vücudunun, sağlığının ve evsel ihtiyaçlarının karşılanabilmesini sağlamak için, kişi başına günde en az 20 litrelik su miktarıdır.

Temiz su: Biyolojik ve kimyasal katkı maddesi içermeyen, sürekli de-

netim altında tutulan ve kirlenmemiş olduğu saptanan, yer altı ve yer üstü sularını ifade etmektedir.

Tablo No. 4'te görüldüğü gibi suya ulaşamayan nüfus gelişmesi geri bırakılmış ülkelerde daha yüksektir. Avrupa Birliği ve Amerika gibi en gelişmişlerin kentsel alanlarda suya ulaşamama sorunu yoktur. Oysa, Afrika'da toplam nüfusun % 40'a yakını su bulamamaktadır. Kırsal ve kentsel alanlar açısından da farklar büyüktür. Kırsal kentsel alanlar kıyaslandığında, kentsel alanlarda yaşayan nüfusun 3-5 katı kırsal nüfus, suya ulaşamamaktadır. Afrika en yüksek oranda suya ulaşamayan nüfusun yaşadığı yerdir. İklim ve sağlık koşulları, kuraklık, altyapı yoksunluğu da dikkate alındığında su sorununun, yoksulluk ve açlıkla paralel gittiği bir gerçekliktir.

Tablo No. 4: Suya Ulaşamayan Nüfus Oranı %

	Toplam	Kentsel	Kırsal
Dünya	18	6	29
Avr. Birliği-Amerika	2	0	6
Afrika	38	15	53
Asya	19	7	25
Latin Amerika-Karaibler	17	7	38

Kaynak: OMS (Dünya Sağlık Örgütü)/UNICEF, Report 2000.

Suyun en önemli sosyal boyutlarından biri sağlıkla ilgilidir. Uygun nitelik ve nicelikte su olmayan yerde sağlıklı yaşamdan söz edilemez. Suya bağlı hastalıklar dünyanın bir trajedisidir çünkü, dünya nüfusunun 2,3 milyarı suya bağlı hastalıklara maruz kalmaktadır. Su kaynaklı hastalıklardan diyare, dizanteri, kolera, tifo, tifüs, hepatit, polio, menenjit, sıtma, vb. doğrudan gözlemlenebilenlerdir. Yapısal bozukluğa neden olan, kanser ve sinir sistemi hastalıkları da bunlara eklendiğinde yetersiz ve kirli su nedeni ile her yıl ölen insan sayısı yüz milyonlarla ifade olunmaktadır.

Sağlık ve beslenmeye ek olarak su, sosyal yaşamın birçok alanında bir gereksinimdir. İnsan organizması, konut, iş, kamusal ve sosyal mekanları kullanma sürecinde de sürekli suya ihtiyaç duymaktadır. Su, vücut temizliği, barınma, aile bireyleri arası sağlıklı ilişki, iş yaşamındaki ilişki ve konum, kamu araçları ve mekanlarını kullanma gibi çok çeşitli alanlarda insanların sağlıklı bir sosyal yaşam sürdürebilmeleri için gereklidir.

Tablo No. 5: Su Kaynaklı Hastalıklar ve Ölümler

Hastalık	Yılda Olay sayısı	Yılda Ölen sayısı
Dizanteri	500 milyon	v.y.
Diyareyle ilgili hastalıklar (dizanteri dahil)	4 milyar	3-4 milyon
Kolera	384.000	20.000
Hepatit A	600.000 ila 3 milyon arası	2.400 ila 12.000
Tifo-paratifo	16 milyon	600.000
Polio	82.000	9.000
Sıtma	300-500 milyon	2 milyon
Dolaylı yollarla su kaynaklı paraziter, virütik vb. Hastalıklar	153.00 ila 250 milyon arası	v.y.

Kaynak: John Hopkins University, Population Reports, Serie M, No.14,1998.

Tablo No. 6: Besin Üretimi İçin Gerekli Olan Su miktarı

Ürün	Bir Birim	Her Birim İçin 1000 m ³
Dana	Baş	4
Koyun	Baş	0.5
Domuz eti	Ton	20
Kümes havyanı	Ton	6
Kuzu eti	Ton	10
Tahıl	Ton	1.5
Limon	Ton	1
Zeytinyağ	Ton	2
Sebze	Ton	1
Kök Bitkiler	Ton	1

Kaynak: FAO, 1999.

Su kullanım biçimleri ve Tablo No. 6'yı birlikte değerlendirdiğimizde gelişmişlik ve sanayileşme düzeyi arttıkça su tüketiminin de arttığı ve tüketim biçimlerinin su kullanımını yakından etkilediği açıktır. Besin üretimi açısından proteinli ürünler üretmek için harcanan su miktarı, bitkisel besin üretiminden daha yüksektir. Gelişmekte olan ve gelişmesi geri bırakılmış ülkelerin protein üretiminin çok düşük, tahıl üretiminin ise yüksek olduğu

nu hesaba katarsak beslenme rejimleri ete dayalı olan ülkelere oranla daha az su tükettiklerini söylemek gerekir. Ancak burada önemli olan nokta, gelişmesi geri bırakılmış ülkelerin suya olan ihtiyaç zorunluluğuna karşın yoksunluk çekmeleri çelişkisidir. Gelişmiş ülkeler su konusunda böyle bir çelişkiyi yaşamadıkları gibi bolca tüketmek olanaklarına da sahiptirler.

Kadınlar ve çocuklar su yoksulluğundan en fazla zarar gören kesimdir. Kadınların erkeklerden farklı olarak suyla özgün bir ilişkileri vardır. Aile bireylerinin her gün yeniden yaşama hazırlanması, yedirilmesi, içirilmesi, giydirilmesi, yıkanması, temizlenmesi, yaşlıların, çocukların, hastaların bakımı hep kadının ev içi emeğiyle gerçekleşen yaşamsal rutinlerdir ve su olmadan yapılamaz. Bu bağlamda, günün her anında kadının suya gereksinimi, yalnızca kendi yaşamı ve sağlığı için değil, sosyal yaşamın sürekliliğinin sağlanması için de bir zorunluluktur. Ayrıca kırsal yöre kadınının da kentsel yöre kadınına kıyasla suya ulaşması daha zor ve zahmetlidir. Bu nedenlerle, su paylaşımında kadınların ve çocukların önceliklerinin olması, su yönetimi ve politikalarında toplumsal cinsiyet faktörünün de dikkate alınması gereklidir. Son yıllarda kadın kuruluşları bu yönde çalışmalar yapmaktadır.

2.3. Suya Ulaşma, İnsani Kalkınma Ölçütü Olarak Alınmalıdır

Günümüzde yaygın olarak kullanılan ve temel gelişme ölçütü olarak alınan GSMH, sosyal gelişmeyi, uzun vadeli gelişmeyi ölçememekte ve doğal zenginliklerin tahrip edilmesini gözardı etmektedir. Örneğin, su gereksiniminin çevreye daha az zarar vererek karşılanması, baraj kurmak yerine suyun etkin kullanımı, tuzdan arındırma ve sulama sistemleri için geliştirilecek yeni teknolojiler veya dezavantajlı grupların sudan ücretsiz yararlanmasını sağlamak, GSMH'da düşüşler meydana getirecek, fakat "*İnsani Yaşam Kalitesi*"ni artıracaktır. Öte yandan GSMH'yı yükseltmek için gösterilen çabalar, gelir dağılımı dengesi sağlanmadığı için birçok ülkede hedeflenmiş olanın çok altında gerçekleştiğinden artık sorgulanmaktadır. 1996 İnsani Kalkınma Raporu dünyanın en yoksul yüzde 5'inin 1969 yılında dünya gelirlerinin % 2,3'üne, 1989 yılında % 1,5'ine, 1994 yılında da % 1,1'ine sahip olduğunu bildirmektedir. Aynı yıllar, dünyanın en zengin % 5'i sırasıyla, dünya gelirlerinin % 69'una, % 82'sine ve % 86'sına sahiptir. Görüldüğü gibi yıllar itibariyle giderek yoksullar daha yoksul, zenginler daha da zengin duruma gelmektedir. Durum böyle iken, evrensel düzeyde gerçek bir insani yaşam ve kalkınmanın sağlanabildiğinden söz etmek mümkün değildir. Kalkınmayı değerlendirmede yeni ve karmaşık ölçütler

kullanan yeni dünya düzeni aktörlerinin, insani kalkınmada ölçüt aldıkları yeni göstergeler içinde suya ulaşma, temel gösterge olarak yer almamaktadır. İnsani Kalkınma Ölçütleri, değerlendirmeleri ve hesaplamaları halen tartışmalı da olsa, suya ulaşma, insani kalkınmanın temel ölçütü olarak ele alınmadığı sürece, İnsani Kalkınma Değerlendirmesi bir aldatmacadan öteye geçemez.

İnsani Kalkınma 1995 Raporu açıklamalarına göre (PNUD, 1995: 127-135): Sağlıklı ve uzun bir yaşam (doğum anında yaşam beklentisi), eğitim ve bilgilenme olanağı (okuma-yazma bilen yetişkinler ve ortalama eğitim süresi) ve gelir (kişi başına dolar üzerinden alım gücü paritesi) gibi 3 bileşenden oluşan ölçütler, ülkeleri insani kalkınma açısından değerlendirme ölçütleri olarak kullanılmaktadır. İnsani Kalkınma Göstergesi yaşam süresi, eğitim ve düzeltilmiş kişi başına yurtiçi hasıla gelirinin aritmetik ortalamasıdır. İnsan yaşamının temel ve zorunlu ihtiyacı olan suya ulaşma, beslenme ve sağlık insan ömrünün kısalığını ve uzunluğunu belirleyen etkenlerdir ve gerçek insani düzeyde bir ilerlemenin yakalanabilmesi için değerlendirmeye alınması gereken göstergelerdir.

Tablo No. 7'de, 1995 İnsani Kalkınma Raporu'nun eksikler bölümünde ülkelerin hizmetlere ve suya ulaşamayan nüfusları ele alınmış ve sıralama 23. sıradan başlatılmış, gelişmiş ülkeler hiç hesaba katılmamıştır. Görüldüğü gibi gelişmişlerin suya ulaşamama gibi bir sorunları yoktur, gelişmesi geri bırakılmış ülkelerin sorunudur. İnsani kalkınma kategorisinin görece yükseklerinde bulunan Brezilya'da 20 milyon kişi, Tanzanya'da nüfusun yarısına yakını (13.6 milyon insan) içme suyundan yoksundur. Türkiye'de 13 milyon, Nikaragua'da 2 milyona yakın nüfus, Senegal'de 4 milyon, Ruan-da'da 2.5 milyon, Angola'da 6 milyona yakın, Gine-Bissau'da 600 bin, Nijer'de 3.5 milyona yakın nüfus içme suyuna ulaşmamaktadır. Yaşam beklentisi açısından da Nikaragua'da insan ömrü ortalama 66.7 iken, Yemen'de 50.2 ye, Tanzanya'da 52.1'e, Nijer'de ise 46.5'e kadar düşmektedir. Nijer'de insan ömrü Kanada'nın yaklaşık yarısı kadardır. ABD veya Kanada-lı, bir Nijerli'nin ömrünün 2 katı daha uzun süre yaşayabilmektedir. Genetik özellikleri dahi hesaba katılsa, suya ulaşmama, sağlık ve altyapı hizmetlerini alamama gibi sağlıksız yaşam koşullarının insan ömrünün uzunluğundaki önemi yadsınamaz. İnsani Kalkınma hesaplamaları yapılırken, bu derece yüksek sayıda nüfusun suya, sağlık ve altyapı hizmetlerine ulaşamaması durumu, kalkınmışlığın değil, tersine "*insani olmayan kalkınmanın*" ne derece gelişmiş olduğunun göstergesidir. "*Kalkınmanın ve ölçütlerinin insanileştirilmesi*" kaçınılmazdır.

Tablo No. 7: Suya ve Alt Yapı Hizmetlerine Ulaşamayan Nüfus

İnsani Kalkınma Sıralaması	Ülke	Nüfus 1992 (Milyon)	Sağlık Hizmetleri 1985-1993 (Milyon)	İçme Suyu 1988-1993 (Milyon)	Boşaltım Hizmetleri 1988-1993 (Milyon)	Doğumdaki ömür beklentisi 1992
23	Kıbrıs	0.7	--	--	--	77.0
30	Arjantin	33.4	9.7	9.7	10.7	72.1
63	Brezilya	153.8	--	20.0	43.1	66.3
66	Türkiye	58.4	--	12.9	--	66.5
109	Nikaragua	4.0	0.7	1.8	--	66.7
137	Yemen	12.5	7.8	8.0	4.4	50.2
147	Tanzanya	27.2	6.5	13.6	9.8	52.1
152	Senegal	7.7	4.6	4.0	3.5	49.3
156	Ruanda	7.4	1.5	2.5	3.1	47.3
164	Angola	9.9	6.9	5.8	8.0	46.5
163	Gine-bissau	1.0	0.6	0.6	0.7	43.5
174	Nijer	8.3	5.6	3.4	7.1	46.5

Kaynak: PNUD, Rapport Mondial Sur Le Developpement Humain 1995, Economica, Paris, 1995, s. 175-176, 180-181, 207'den derlenmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki su tüketimi ve doğal kaynak bilançosu açısından da önemli farklar olduğunu Tablo No. 8'de görmekteyiz. Kanada'da kişi başına 1.684 m³, ABD'de 1.952 m³, Almanya'da 1.274 m³, su tüketilirken, Ruanda, Kuveyt, Tanzanya, Nijer, Angola gibi ülkelerde kişi başına 11 metreküple 52 metreküp arasında değişen, gelişmişlerle kıyaslanamayacak miktarlarda su tüketilmektedir. İnsani kalkınma sıralamasında en altlarda yer alan, suyun en az tüketildiği ülkeler, hem su yoksulluğu çeken hem de, suyun özelleştirilmesinin hızlandırıldığı ülkelerdir.

3. Su, Ekonomik, İdeolojik ve Stratejik Bir Araç Haline Getirilmiştir

Bugün küreselleşmeyle birlikte dünya üzerindeki suyu kullanmak, yönetmek ve satmak için yeni aktörler sahneye çıkmıştır. BM sistemi içinde birçok kuruluş, özel şirket, su konusunda çalışmaktadır. BM Kalkınma Programı (PNUE), BM Çevre Programı (PNUD), BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (CDD), Ekonomik ve Sos-

**Tablo No. 8: Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkeler
Doğal Kaynak Bilançosu**

İnsani Kalkınma Sıralaması	Ülke	Yıllık Kişi Başına Su Tüketimi (M ³) 1980-1989	Yıllık Tüketilen Su Kaynak. Oranı (%) 1980-1989
1	Kanada	1.684	2
2	ABD	1.952	19
3	Japonya	733	16
8	Fransa	783	24
15	Almanya	1.274	55
23	Kıbrıs	812	60
30	Arjantin	1.042	3
61	Kuveyt	11	--
63	Brezilya	248	1
66	Türkiye	434	18
109	Nikaragua	370	1
137	Yemen	--	--
147	Tanzanya	36	1
152	Senegal	202	4
156	Ruanda	23	2
163	Gine-bissau	11	--
164	Angola	52	--
174	Nijer	41	1

Kaynak: PNUD, Rapport Mondial Sur Le Développement Humain, Economica, Paris, 1995.

yal Konsey (ECOSOC), Dünya Sağlık Örgütü (OMS), Dünya Meteoroloji Örgütü (OMM), UNESCO, Dünya Bankası ve IMF bu aktörlerin başında gelmektedir. Dünya Bankası çok taraflı finans kuruluşları olan Amerikan Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası gibi kuruluşlarla işbirliği içinde su özelleştirmeleri yapmaktadır. Nestle ve Danone gibi çok uluslu şişelenmiş su pazarının devleri, uluslararası pazarda giderek daha yüksek oranda paya sahip olmaktadır.

Tarihsel olarak suyun bir egemenlik aracı olarak keşfedilmesi ve uluslararası platformlara taşınmasının 1970'lerde başladığını söyleyebiliriz. 1972'de Dünya Çevre Konferansı belgesi olan Stockholm Deklarasyonu

prensiplerinden ikincisi hava, su, toprak, flora, fauna ve ekosistemlerin korunması ve yönetilmesini gündeme getirmiştir. 1977 yılında Arjantin'in Mar del Plata kentinde yapılan Su Konferansı'nda hükümetler özel olarak su konusuna eğilmişlerdir. Konferans metninde *"sosyo-ekonomik koşullar ve kalkınma düzeyi ne olursa olsun, bütün halkların temel ihtiyacını karşılayacak miktar ve kalitede suya ulaşma hakları vardır"* denmesine karşın, 2000'li yıllara gelindiğinde hâlâ yaklaşık 1.5 milyar insan içme suyuna ulaşamamış, 2.5 milyar insan sağlıklı su bulamamış ve su hizmetlerinden yararlanamamış durumdadır. Bu konferans sonrası Unesco Dünya Su Programı'nı başlatmış ve 1980 yılında BM Genel Kurulu *"Uluslararası İçme Suyu İhtiyacı ve Suyun Kalitesinin Bozulması Deklarasyonu"*nu yayımlamıştır.

Küresel ölçekte su yönetim ve denetiminin, dolayısıyla egemenliğinin elde edilmesine yönelik çeşitli toplantılar, konferanslar, su günleri, su forumları, deklarasyonlar gibi etkin politik araçlar kullanılarak dünya su devlerinin daha fazla güçlenmesi sağlanmaktadır. Louvain Üniversitesi Profesörü ve Avrupa Birliği Komisyonu danışmanı, Riccardo Petrella *"21. yy'ın Mavi Altını"* ve *"Suyun Fethi"* gibi ilginç kavramlar kullanarak küresel boyutta güçlü devletlerin suya el koymasını irdelemekte ve *"Dünya Su Kurmay Dairesi"* oluşturulduğunu belirtmektedir (1998: 30).

Gelişmekte olan ülkelerin sularına yönelik özelleştirme politikalarıyla dünya su devlerinin, bu ülkelerde yeni hukuksal, kurumsal ve mali mekanizmaları belirleme emellerinin temellerini, o tarihlerde atmış oldukları görülmektedir.

3.1. 1990'lardan itibaren hızlanan su yönetimi yarışında çeşitli aktörler, kuruluşlar ve çalışmalar etkin rol oynamıştır. Bazılarının amaçları, bakış açıları ve yaklaşımlarını özetleyerek vermekte yarar vardır.

a) Rio Dünya Zirvesi ve Dublin Deklarasyonu: 1992 yılında gerçekleşen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda ortaya çıkan Rio Belgesi (BM, 1992: 185), suyun temel ve yaşamsal bir gereksinim olması özelliğini gözardı eden, suyu ekonomik bir mal olarak niteleyen ve gereksinimden fazla kullanılması ile ilişkilendirerek fiyatlandırılması yaklaşımını gündeme getiren, ilk uluslararası belgedir. Su konusu *"Tatlı Su Kaynakları Temininin ve Kalitesinin Korunması: Su Kaynaklarının Geliştirilmesi. Yönetimi ve Kullanımında Entegre Yaklaşımların Uygulanması"* başlığı altında ele alınmış ve Rio Belgesi 18.8. maddesi: *"suyun ekosistemin ayrılmaz bir parçası, miktarının ve kalitesinin, kullanım niteliğini belirlediği,*

doğal bir kaynak ve hem sosyal hem de ekonomik bir mal olarak algılanmasına dayanmaktadır... temel ... gereksinimlerin ötesinde, suyu kullananlardan uygun ücretler alınmalıdır" biçiminde maddeler içermiştir. Bir başka önemli nokta 18.9/d maddesi: *"su politikasının ve bu politikanın uygulanmasının, sürdürülebilir sosyal gelişme ve ekonomik büyüme için katalizör görevi yapmasını sağlamak için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygun kurumsal, hukuki ve mali mekanizmaları belirlemek ve güçlendirmek veya gerekirse geliştirmek"* şeklindeki açıklamayla ortaya çıkmış ve su ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görülmüştür.

1992 yılında, Dublin Konferansı yapılmış ve dünya su devlerinin küresel boyutta su pazarlama mantığını sağlamlaştırdıkları bir belge olarak tarihe geçmiş olan bir Deklarasyon yayımlanmıştır. Deklarasyonun 4. maddesine göre: *"Su çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır, bir ekonomik değeri vardır ve ekonomik bir mal olarak kabul edilmelidir. Bu ilke doğrultusunda, insan hakkı olarak uygun bir fiyatla yeterli, sağlıklı ve içilebilir suya ulaşmanın kabulü birincil önemdedir. Suyun ekonomik değeri uzun yıllar kabul edilmediği için çevrenin sömürülmesine ve su israfına neden olmuştur"* (European Environment Agency, 1995: 557). Bu maddenin gündeme getirmek istediği öneri çok net ve açıktır: Çevreye verilen zararın azaltılabilmesi için, suyun bir fiyatı olmalı, gelir getirici ekonomik bir mal olarak pazarlanmalıdır.

b) Avrupa Birliği Su Direktifi: Avrupa Birliği üye ülkelerin su politikalarını bir çerçeveye direktif altında toplamış ve suyun havzalar bazında yönetimi konusunda bugünden önlemler almaya başlamıştır. Direktif özetle, iç suların ve çevrenin korunması, kirliliklerin azaltılması, suyun sürdürülebilir kullanımı, aquatik ekosistemlerin iyileştirilmesi, su baskını ve kuraklığın önlenmesini amaçlamaktadır. Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu'nun 23 Ekim 2000 tarih ve 2000/60/CE sayılı bu direktifi, Avrupa Komisyonu Resmi Gazetesi L327, 22.12.2000 tarih ve sayısı ile ilan edilerek, üye ülkelerin ortak davranmasını sağlamak üzere önlemler getirmiştir. Üye ülkeler, 2010 yılından itibaren, fiyatlandırma politikalarında tüketicilerin suyu daha etkin kullanmasını ve çeşitli ekonomik sektörlerin su hizmetleri maliyetlerine katılımının sağlanmasını ve alınan önlemlerin yerine getirilebilmesi için etkin yaptırımlar uygulanmasını garanti edeceklerdir. Su direktifi, üye ülkelerde 22.12.2003 tarihinde uygulamaya girecektir. Avrupa Birliği de, suyun sosyal boyutundan ziyade ekonomik yönü ile yakından ilgilenmekte ve suyun fiyatlandırılmasında ortak bir politika geliştirmeyi hedeflemektedir.

c) **Dünya Su Konseyi:** Dünya Su Konseyi fikri, ilk kez 1977 yılında Mar Del Plata kentinde fikir olarak ortaya çıkmış ve kurulması kararı 1994 yılında Kahire’de yapılan 8. Dünya Su Kongresi’nde alınmıştır. Mart 1995 tarihinde Kanada Montreal kentinde, Eylül 1995 tarihinde ise İtalya Bari kentinde Dünya Su Konseyi’nin misyon ve amaçları belirlenerek, 1996 yılında yasal olarak kurulmuştur. Kamu kurumları, özel sektör, uluslararası organizasyonlar ve STK’lardan oluşan uluslararası su örgütünün merkez bürosu Fransa’nın Marsilya kentinde, bölgesel büroları ise Kanada – Montreal ve Mısır – Kahire’dedir. Uluslararası su şirketlerinin merkezleri de aynı ülkelerdedir.

Dünya 1.Su Forumu 22-25 Mart 1997 yılında Fas’ta yapılmış ve sonucunda "*Fas Deklarasyonu*" yayımlanmıştır. 1998 yılında Paris’te yapılan "*Sürdürülebilir Kalkınma ve Su üzerine Uluslararası Konferansı*"nda su sorunlarına dinamik ve operasyonel yaklaşmak gereğinin önemi ve aciliyeti "*Paris Deklarasyonu*" ile ilan edilmiştir. Dünya 2. Su Forumu Mart 2000 tarihinde Hollanda La Haye’de yapılmış ve sonucunda "*21. yy’da Su Güvenliği Hague Deklarasyonu*" yayımlanmıştır. 2003 yılında Japonya Kiyoto’da, üç yıl sonra 2006 yılında da Kanada Montreal kentinde yapılacaktır. Bu toplantıların su üzerine küresel boyutta stratejik ve özellikle de ekonomik politikalar geliştirme ve yerleştirme toplantıları olacağı açıktır.

Dünya Su Konseyi (www.worldwatercouncil.org), dünya üzerinde yaşamsal alanları etkileyen sürdürülebilir çevre ve suyun kullanımı, yönetilmesi, planlanması, korunması, geliştirilmesi, yasal önlemlerin alınması ve küresel su politikalarının oluşturulmasını amaçlayan bir kuruluş olma iddiasıyla ortaya çıkmış ve "*21. yy’da Çevre ve Yaşam için Dünya Su Vizyonunu Geliştirme*" görevini kendi hükümranlığı altına aldığı resmi belgelerinde de vurgulamıştır.

Dünya Su Konseyi üye profilini gözden geçirdiğimizde başta Fransa, Japonya ve Kanada olmak üzere diğer ülkelerin resmi ve özel kesiminin, Vivendi, Suez-Lyonnaise des Eaux gibi dev su şirketlerinin, çevre, kent, tarım, su yönetimiyle ilgili kurum ve kuruluşlarının ve bilimsel örgütlerinin yer aldığı görülmektedir. Türkiye’den DSİ ve GAP idaresiyle birlikte bir sivil toplum kuruluşu olan Anakültür yönetimde yer almışlardır. Birkaç belediye ve bir çok inşaat şirketimiz konsey üyesidir.

d) **Dünya Su Vizyonu Projesi:** Dünya Su Vizyonu, küresel ölçekte su alanında egemenliğin şimdiden kurulmasını ve 25 yıl sonra nelerin, nasıl

yapılacağını belirlemeye yönelik bir projedir. Dünya Su Vizyonu Projesi'nin önemli bir ögesi olan "*Su ve Doğa Vizyonu Projesi*" 21.yy.'da su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve korunması, önümüzdeki 25 yıl için su yönetimi programı geliştirmek üzere, su ve doğa, çevre, yaşam ve su için küresel bir strateji geliştirmektedir. Çeşitli tarihlerde düzenlenen toplantılarla sürmektedir. Uluslararası İçme Suyu Konferansı öncesi yapılan bir dizi toplantı 29 Mart 2001 tarihinde Almanya Postdam'da yapılmıştır ve 3-7 Aralık 2001'de yine Almanya'nın Bonn kentinde yapılacak olan konferansta yoğunlaşılacak stratejik konular şunlardır:

- Yoksul ülkeler için Su ve Sağlık için iyileştirme stratejileri: Suya ulaşma ve satın alma gücü
- Su kaynakları ve ekosistemlerin korunması: Kirlenme için alınan önlemler
- Su kullanımını dengelemek: Beslenme için su ve doğa için su
- Sınır ötesi sular: Kârı paylaşma ve alınan dersler
- Seller ve Kuraklık: İklim değişikliğinin denetimi

Bu tür toplantılar, yoksul ülkelerin suları üzerindeki pazarlığın daha da kızışacağı toplantılardır. Ayrıca, Doğa İçin Dünya Birliği-UICN (Union Mondial Pour Nature) Kanada'da bürosu bulunan çevre ve ekosistemler için özel bir vizyon geliştirmekle görevlidir. Bu konuda yaptıkları gözlemleri iletmek üzere davet edilmiş olan 3 bölgesel atelye çalışmasına bu konuyla ilgili kuruluş ve grupların katılımın sağlanması amaçlanmaktadır. Buradan çıkacak fikirler, vizyon çalışması sürecini besleyecekler ve önemli katkılarda bulunanlar olarak kabul edileceklerdir.

Su şirketlerinin yanı sıra uzman kuruluşlar da su pazarından payını almaktadır. Cristina l'Homme, su vizyonu uzmanlarının 3 senaryo geliştirdiğinden söz etmektedir (2000: 10):

- 1. Statüko:** Hiçbir şeyin değişmediği; su konusunda mevcut ve uygulanmakta olan politikalara aynen devam edilmesi
- 2. Teknoloji, ekonomi ve özel sektör fiyatlandırması:** Suyu alınır satılır bir ekonomik mal olarak kabul ederek bir fiyat biçen ve pazar ekonomisinin, rekabetin, yeni teknolojilerin olumsuz etkilerinin olmaya çağını ve denetlenebileceğini kabul eden bir senaryo.
- 3. Değerler ve yaşam biçimine dayalı bir senaryo:** Eğitim sayesinde değerlerin ve toplumun değişimini dikkate almakta, eğitime bağlı olarak hükümetler ve bireylerin davranışlarını değiştirmeye dayanmaktadır. STK'ların ve sivil halkın kendi kalkınmasının sorumluluğunu yükleneyeği araçlara sahip olması, su konusunda tartışmaların ya-

pılması, kadınların doğum kontrolü ve su konusunda bilinçlendirilmeleri, daha az suya ihtiyaç duyulan tarımsal araştırmaların yapılması ve giderek su kullanımının sabitleştirilmesi ve sürdürülebilir su yönetiminde dengenin sağlanması.

e) **La Haye - Dünya 2. Su Forumu:** Dünya 2. Su Forumu ve Bakanlar Konferansı, Dünya Su Konseyi inisiyatifinde, Hollanda hükümeti tarafından 17-22 Mart 2000 tarihleri arasında La Haye'de yapılmıştır. Fransız ve İspanyol grubunun, La Haye toplantısına ortaklaşa sundukları bildirinın sonuç bölümünde (www.oiseau.org/riob/20mars2000): "*Suyun kamusal bir özelliğe sahip olduğu, ancak bunun, su yönetiminde pazar mekanizmalarının uygulanmasını dışlamadığı*" belirtilmekte ve su kaynaklarının akılcı yönetimi, hidrografik havza ölçeğinde olmalı, konuya küresel ve entegre yaklaşılmalı, kaynak bilinmeli ve gözlenmeli, kullanım biçimleri ve etkileri bilinmeli, teşvik edici ekonomik araçlar bulunmalıdır, türünden direktifler içermektedir.

Dünya Su Konseyi ve Küresel Su Ortaklığı'nın yaptığı çalışmaların tatmin edici olmaması sonucu, meşhur "*Dünya Su Vizyonu*" fikrinin önemini ve geliştirilmesinin aciliyetini vurgulamak üzere, 1998 yılında "*21. yy.'da Su İçin Dünya Komisyonu*" kurulmuştur. Sonuçta Komisyon, "Vizyon 2020" versiyonu ile, uluslararası geniş bir değerlendirme fikrini ortaya atmış ve sözde "*Vizyon*" olarak anılan kavramı, "*Eylem Çerçevesi*" şeklinde hazırlama yoluna gidilmiş ve 100'den fazla ülke bakanının ve özel sektör yetkilisinin katıldığı konferansta sunulmuştur. Komisyon üyesi olan ve içme suyunda, Suez-Lyonnaise des Eaux, Vivendi Générale des eaux, Thames Water, Biwater, Saur-Bouygues ve yavru şirketleri, řiře suyu ve maden suyunda Nestle ve Danone, gazlı içeceklerde Coca-Cola, Pepsi-Cola gibi çok uluslu şirketler de karar mekanizmalarında yerlerini sağlamlaştırmışlardır.

f) **Su Akademisi ve Su Sosyal Şartı:** Su Akademisi, 1993 yılında Fransız Havzası 6 Komitesi ve Çevre Bakanlığı'nın inisiyatifinde kurulmuş ve 1996'dan bu yana da dernekleşmiş ve genişlemiştir. Fransız su şirketlerinin desteğiyle varlığını sürdürmektedir. Su Akademisi; su, kentler ve kentleşme konularına yoğunlaşmış ve sonucunda "*Uluslararası Kentler Su Ağı*" kurulmasıyla görevlendirilmiştir.

Su Akademisi kent, kentleşme, imar iskan, su ve sosyoloji, sağlık, ekonomi, siyaset, su yönetimi, sürdürülebilir kalkınma gibi konularda çalışmaktadır. Dünya Su Akademisi 21. y.y.'ın yeni su politikasını oluşturma

yolunda diğerlerine kıyasla daha bilimsel ölçütlere dayanmakta, disiplinlerarası çalışmaktadır. Akademi'nin önemli bir çalışması olan ve suyun ekonomik ve insani kalkınmanın birincil ve yaşamsal ögesi olduğu belirtilen "Su Sosyal Şartı"nın vurguladığı amaçlar şunlardır (ruisseau.oieau.fr/ea-udoc/infeau):

- Herkesin suya ulaşması zaman aşımına uğramayan bir hak olmalıdır
- Su ekonomik ve sosyal bir maldır.
- Suyun tanımlanması ve sürdürülmesine tüm yurttaşların katılımını gerekli kılan etkin bir politikaya ihtiyaç vardır.
- Şart'ın tavsiyeleri ve sunduğu olanaklar her ülkenin kültürüne ve ekonomisine adapte edilmelidir.

Tavsiyelerden de anlaşılacağı gibi, halk ve yöneticilerin su konusundaki ilişki, katılım biçimleri, arz ve talepleri gibi yerel halkın günlük yaşamı, ekonomisi, psikolojisi, sağlığını doğrudan ilgilendiren boyutları da küresel ölçekte belirleme ve müdahale alanı yaratma, yerel düzeyde sosyal örgütlenmeyi denetim altına almayı planladığını söylemek yanlış olmaz. Su Akademisi, paylaşılan akarsuların ve büyük nehirlerin yönetimi konusunda da Uluslararası Havza Komisyonları Konseyi imzasıyla 13 maddelik Şart önerisini, La Haye toplantısında sunmuştur.

Dünyanın birçok ülkesinde, yüz bin uzmanı ve su sektörü eksperini, kentler, kırsal alanlar, tarım, endüstri, enerji, denizcilik, turizm gibi suyla ilgili çok sayıda sektörde çalışan birçok insanı bir araya getirmiş, yüze yakın kolokyum ve toplantı düzenlenmiştir. Şart aynı zamanda 50'nin üzerinde ülkede prensipleri uygulayan ülkelerin bilgilerini de içeren, geniş araştırmaları da kapsamaktadır. Öte yandan, kuzey ve güney ülkeleri yetkilileri arasında su yönetimi konusunda farklı görüşler olduğu ve tek bir evrensel metnin geçerli olabileceği konusunda kuşkular bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yoksul ve zengin ülkeler arasında özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde çevrenin korunması için aynı olanaklar ve yatırımların olmayacağı endişeleri vardır.

Su Sosyal Şartı, 1977'den beri gündeme getirilen su yönetimi ilkelerini ele alarak yeni bir politika geliştirme çabasıdır ve 1999 yılından bu yana sürdürülen Dünya Su Vizyonu Projesi ile de paralel gitmektedir. Su Sosyal Şartı, bilgilerin toplanması, disiplinlerarası çalışma anlamında olumlu sayılabilir ancak su bilgilerinin ne amaçla ve hangi güçler tarafından nasıl kullanılacağı konusunda kuşkuları ortadan kaldırmamaktadır.

g) Uluslararası Havza Örgütleri Ağı: Dünya üzerinde dev su şirketlerine sahip olan Fransa'nın su alanında hem bilimsel, hem politik, hem de örgütleyici gücünü nasıl etkin ve çok boyutlu biçimde kullandığını gösteren bir başka örnek de Uluslararası Havza Örgütleri Ağı (Réseau International des Organismes de Bassin: RIOB)'dur.

1994 yılında kurulmuş olan, bugün çoğu Avrupalı ve Güney Amerikalı 42 ülkenin su yönetimi sorumluları, 145 ulusal, yerel, yasal kamu kuruluşunu kapsayan ve bürosu Paris'te olan bu ağ, özel bir bütçesi olan, 14 maddelik statü metniyle tüzel kişiliğini belirlemiş bir Fransız kuruluşudur. Küresel ölçekte su kaynaklarının entegre yönetimini ve su ortaklıklarının kurulmasını ve güçlendirilmesini, bütünsel su yönetimi politikasıyla, var olan ya da kurulma aşamasında olan, ulusal veya federal büyük havza işletmelerini, sınır ötesi işletmeleri, su şirketlerini bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Uluslararası Su Havzaları Ağı, 2025 yılından önce bir eylem planının geliştirileceğini ve ilkelerin giderek daha fazla ülkede uygulanacağını tahmin etmekte ve 4 temel sonuca ulaşmayı hedeflemektedir (www.oieau.org/riob/20mars2000/contri2f.htm):

- 1) Kardeş örgüt ilan etme yoluyla, kurulmuş, kurulmakta olan ya da pilot havza örgütleri arasında doğrudan işbirliğini sağlamak.
- 2) Talep üzerine, var olan örgütlere profesyonel destek sağlamak. Türkiye, Romanya, Cezayir gibi bazı ülkelerde pilot çalışmalara başlanmıştır ve zaman içinde bu ülkeler mevzuatlarına yerleştireceklerdir.
- 3) Elde edilmiş bilgi ve becerilerin sentezini yapmak.
- 4) Su konusunda dokümantasyon sisteminin ve teknik kadroların oluşturulması ve ağa dahil etmek.

Uluslararası Havza Örgütleri Ağı, görüldüğü gibi yerel ve bölgesel bazda hem örgütlenmeyi sağlayarak, hem de su bilgilerini bir araya toplayarak, küresel su yönetiminde ulusal sınırları yok sayan ve yerel güçler üzerine denetleme getirerek ve kardeş örgütler kurarak, ulusötesi su şirketlerini daha da güçlendirmeyi sağlayacak, bir başka küresel örgüt olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2. Egemenlik Kurma Çabalarının Sonuçları: Su Özelleştirmeleri ve Karşıt Hareketler

Dünya üzerinde birçok ülkede suyu ve su kaynaklarını kullanma, işletme, dağıtma ve satma imtiyazlarını elde etmiş olan su şirketleri, çok uluslu veya ulusötesi şirketlerdir. Bu şirketler aynı zamanda, "*rekabet etmek yeri-*

ne birlikte çalışmakta, geniş ölçekli projeleri yürütmek için kaynaklarını birleştirmektedirler; mali bozulmalara karşı devlet güvencelerini pazarlık konusu yapmaktadırlar; ve hizmetler aksadığında yerel toplulukların en ivedi gereksinimlerinin karşılanması aksamaktadır" (Genel-İş, 1999: 12). Birçok ülke suyun özelleştirilmesi için Dünya Bankası ve IMF kanalıyla çokuluslu şirketlerle 2001 yılı sonuna kadar yeni su özelleştirmelerini gerçekleştirmek üzere anlaşmalar imzalamışlardır.

Dünya Bankası Grup Raporu'nda (The World Bank Group, 2000), Mozambik, Angola, Gana, Zambia, Kenya, Tanzanya, Gine, Madagaskar, Nijer, Uganda gibi 10 Afrika ülkesinde özelleştirmelerin yapıldığı belirtilmekte ve inceleme sonucunda ülkelerin başarısızlık nedenleri sıralanmaktadır; özelleştirmenin koşullarını yanlış anlamak, stratejik işletmelerin sıralamasında yapılan yanlışlar, kullanma politikalarının yokluğu, fonların kullanımında açıklık eksikliği, olası yatırımcıların harekete geçirilmesindeki yetersizlikler, özelleştirme kuruluşlarının zayıflığı gibi nedenler sayılmaktadır. Anlaşılan Dünya Bankası'nı bu ülkelerin suyundan isteği kârı tam anlamıyla elde edememiştir ve daha da fazlasını istemektedir. Sayılan ülkeler hem ekonomik açıdan yoksullukla mücadele eden ülkelerdir, hem de zorlu doğal yaşam koşulları içinde bulunan ve temel ihtiyaç nesnesi olan suya daha fazla para ödemek zorunda bırakılan toplumlardır. Sağlıklı ve tatlı suya ulaşmanın nüfus artışıyla doğru orantılı olarak azaldığı bu ülkeler, yapısal reform, yoksulluğu azaltma ve büyüme kolaylığı sağlama, acil yardım gibi maskeler altında suyun özelleştirilmesi, fiyatlandırılması ve temel ihtiyaç olmaktan ziyade satılabilir bir metaya dönüştürülmesiyle karşı karşıyadırlar. Ayrıca suya paralel olarak telekomünikasyon, elektrik, gaz, gibi bazı kilit sektörlerin de özelleştirilmesi birlikte yürütülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (OIT) 1999 Raporu'na (1999: 53) göre suyun özelleştirildiği ülkelere birkaçının durumu kısaca şöyledir: Angola, vardığı anlaşma sonucunda su ve elektrik tarifelerinin birim fiyatının Dünya Bankası tarafından belirlenmesi sürecine girmiş, Benin hükümeti de, bir gözden geçirme işlemiyle özelleştirmeyi 2001 yılı sonundan önce bitirmeyi taahhüt etmiş, Gine yönetimi ise, kanalizasyon ve su sektöründe yasal düzenlemeler yaparak 2000 Aralık sonunda özelleştirmeyi kolaylaştırma yasalarını çıkarmaya başlamıştır ve ayda % 1.5'lük artışlarla kanalizasyon ve su tarifelerinde ayarlamaları sürdürmektedir. Nijerya'da 4 büyük kamu ve iktisadi teşekkülü özelleştirilmiştir.

Nijer'de telekomünikasyon ve su özelleştirmeleri 2000 yılında hızlanmıştır. Dünya su devlerinden Lyonnaise des Eaux ve Vivendi Water, Ni-

jer'de su özelleştirmeleri için fiyat teklifi vermiş ve Vivendi kazanmıştır. 2001 yılı Mart ayında, su üretimi, taşınması ve dağıtımından sorumlu olan, Nijer Suları İşletme Şirketi (SEEN) kuruldu ve Nijer Suları Patrimoine Şirketi (SPEN) kamusal kuruluş olarak devletin su kanalları bakım onarımından sorumlu olarak, sermayenin %51'ni elinde tutan Vivendi'nin şirketine ortak olmuştur (africa21.net/niger21/).

3.2.1. Suya Ödenen Ücretler, Özelleştirmeyle ve Yoksullaşmayla Birlikte Katlanarak Artmaktadır

Habitat II Küresel İnsan Yerleşimleri Raporu da büyük çoğunluğu gelişmesi geri bırakılmış ya da gelişmekte olan ülkelerde bulunan kentlerde yaşayanların, özel şirketlere, kamunun birkaç katı su parası ödemekte olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo No.9'da görüldüğü gibi kamu ile özel sektör fiyatlarının eşit olduğu hiç bir kent yoktur. Su şirketlerinin fiyatlarının, kamunun en az 4 katı olduğu ortaya çıkmakta ve bu oranlar yüzde 100'e kadar varmaktadır. Bunun bir rastlantı olduğunu söylemek mümkün değildir. Olsa olsa az gelişmişliğin kısır döngüsünün ifadesidir. Bu da insani kalkınmayla ters orantılı bir durumun göstergesidir.

Tablo No. 9: Su Şirketleri ve Kamu Tarafından Uygulanan Su Fiyatları Farklılık Oranı

Kent	Su Şirketleri Fiyatı : Kamu Suyu Fiyatı		
Abidjan (Fildişi)	5 : 1		
Dakka (Bangladeş)	12 : 1	ila	25 : 1
Istanbul (Türkiye)	10 : 1		
Kampala (Uganda)	4 : 1	ila	9 : 1
Karaşi (Pakistan)	28 : 1	ila	83 : 1
Lagos (Portekiz)	4 : 1	ila	10 : 1
Lima (Peru)	17 : 1		
Lome (Ghana)	7 : 1	ila	10 : 1
Nairobi(Kenya)	7 : 1	ila	11 : 1
Port au Prince (Haiti)	17 : 1	ila	100 : 1
Surabaya (Cava Adası)	20 : 1	ila	60 : 1
Tegucigalpa (Honduras)	16 : 1	ila	34 : 1

Kaynak: UN., HABITAT, An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements 1996, Oxford Univ. Press, 1996.

3.2.2. Özelleştirmeler, İşsizliği Artırmakta ve Köklü Toplumsal Değişimlere Neden Olmaktadır

Tüm dünyada özellikle de gelişmesi geri bırakılmış ve gelişmekte olan ülkelerde özelleştirmeler su, elektrik ve gaz gibi kamu hizmetleri alanlarıyla paralel gitmektedir. Sonuçlarından en önemlisi de bu sektörde çalışanları vurmasıdır. Özelleştirmeler genellikle yeniden yapılanma politikalarıyla birlikte sürdürülmekte ve çalışanların işten çıkarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine göre yıllar itibariyle su, elektrik ve gaz sektöründe artan oranda işsizlik ortaya çıkmaktadır. Tablo No. 10, su, gaz, elektrik sektöründe giderek daha fazla kişinin işsiz kaldığını göstermektedir. 1990 sonrası özelleştirmelerin yoğunlaştığı su, elektrik ve gaz sektörlerinde işsizlik artış oranları % 16 ile % 100 arasında değişmektedir. Manila, Filipinler'de 1995 yılında yeniden yapılanma başlamış ve 1996 yılında % 28'lik bir istihdam gerilemesi olmuş ve 1998 yılında da resmi olarak işten çıkartmalar kaydedilmiştir (De Luca, 1998: 77)

Su, gaz, elektrik sektöründe gözlemlenen bu gelişmeler, yalnızca gelişmekte olan ülkeleri değil gelişmişleri ve Avrupa ülkelerini de etkileyen bir özelliğe sahiptir. Öte yandan su özelleştirmeleri yalnızca önemli orandaki istihdam gerilemesine değil, aynı zamanda çalışma koşulları ve saatleri, ücret politikaları, iş verimi, sendikalar, örgütlenme gibi çalışma yaşamının birçok alanını olumsuz etkilemekte ve su dağıtım, boşaltım sistemlerinde ve toplumsal yaşamda köklü değişiklikleri beraberinde getirmektedir.

3.2.3. Su Özelleştirmelerine Karşı Hareketler Sürmektedir

Bir yandan suyun fiyatlandırılması, ticarileştirilmesi ve metaya dönüştürülmesi sürerken, diğer taraftan su özelleştirmelerine karşı eylemler de yalnızca gelişmesi geri bırakılmış ülkelerde değil, su zengini ülkelerde de hızla artmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı küresel ölçekte eylemler geliştiren Küresel Değiş Dokuş diye çevirebileceğimiz Global Exchange 1988 yılında kurulmuştur ve dünya üzerinde çevresel, siyasal ve sosyal adaletin sağlanması için mücadele veren bir insan hakları kuruluşudur ve Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı çıkmak için birkaç neden saymaktadır (www.globalexchange.org/economy): Dünya Ticaret Örgütü, çok uluslu şirketlerin yararına çalışmakta, insan haklarını çiğnemekte, çevreyi tahrip etmekte, insanları öldürmekte, demokrasiyi hiçe saymakta, yerel demokrasiyi zayıflatmakta ve yoksul ülkeleri cezalandırmakta, küresel eşitsizliği derinleştirmekte, ulusal

Tablo No. 10: Su, Gaz ve Elektrik Sektöründe İşsizlik

Ülke	Yıllar	İşsiz Sayısı	Değişim %
Arjantin	1992	2.504	*
	1996	9.629	285.0
Çek Cumhuriyeti	1993	1.200	*
	1996	1.800	+67.0
Estonya	1992	200	*
	1994	400	+100.0
Panama	1991	684	*
	1995	1.147	+68.0
Singapur	1987	100	*
	1996	100	0.0
Slovakya	1994	3.100	*
	1995	2.700	-13.0
İngiltere	1994	14.919	*
	1996	17.310	+16.0
Avustralya	1989	1.900	*
	1994	4.900	+61.0
Kanada	1987	5.000	*
	1993	9.000	+44.0
İsrail	1988	300	*
	1994	700	+57.0
Venezüella	1987	3.960	*
	1995	7.700	+96.0

Kaynak: Annuaire des statistiques du travail, Bureau International du Travail (BIT), 1997'nin 2.3 ve 2.4 Nolu Tablolarından oluşturulmuştur. * v.y.

bağımsızlığı çökertmektedir, para istif alanıdır. Dünya Ticaret Örgütü'nün suyun insani ve sosyal içeriğini yok sayarak aynı ideolojiyi sürdürdüğü ve sorunları derinleştirdiğini görmezden gelemeziz.

Su konusunda küresel ölçekte en geniş karşı çıkış, "*Cochabamba Deklarasyonu*" ile gelmiştir. Suyun dünya üzerinde özel şirketlere devredilmesi baskılarına karşı birçok ülke halkı birleşerek yayımladıkları deklarasyon-

nu, tüm dünya halklarının imzasına açmışlardır. 8 Aralık 2000 tarihinde Cochabamba Deklarasyonu ile halklar özet olarak aşağıdaki ifadelerle tüm dünyaya seslenmişlerdir (www.canadians.org/blueplanet/cochabamba-e.html): **"Biz, Bolivya, Kanada, ABD, Hindistan, Brezilya halkları, işçi, çiftçi, öğrenci, ekolog, öğretmen, sivil toplum örgütü, emekli, bugün burada yaşam hakkımız olan su hakkı için güçlerimizi birleştiriyoruz.... Yaşam hakkı, doğaya saygı, halklarımız ve atalarımızın gelenekleri ve su kullanımı, her çağda, bize toprağın verdiği su kullanımıyla ilgili tecavüz edilemez hakkımız için ilan ediyoruz ki;**

- 1) ***Su toprağa ve tüm canlılara aittir ve yaşam için kutsaldır, bunun sonucu olarak dünya suyu saklanmalı, yenilenmeli ve gelecek nesiller için korunmalı ve doğal akışına saygı gösterilmelidir.***
- 2) ***Su temel insan hakkı ve kamu mirasıdır ve hükümetlerin tüm kurumları tarafından korunmalı, bunun sonucu olarak ticari değişim ve özelleştirme ile bir mal gibi muamele görmemelidir. Bu hak hükümetlerin bütün kurumlarına yerleştirilmelidir. Özellikle, uluslararası bir anlaşma itiraz edilemez olan bu ilkeleri yerleştirmek zorundadır.***
- 3) ***Suyun en iyi korunması yerel halklar ve vatandaşlar tarafından olabilir ve bunlara da su yönetmelikleri ve koruması konusunda hükümetlerle eşit ortaklar olarak kabul edilmeli ve saygı duyulmalıdır. Dünya üzerinde demokrasiyi geliştirebilecek ve suyu kurabilecek olanlar dünya halklarıdır"***.

"Su Manifestosu" uluslararası düzeyde milyonlarca kişinin imzasına açılan önemli bir belge haline gelmiştir. 6 Nisan 2001 tarihinde Montréal Quebec Üniversitesi'nde başlatılmış olan bu hareketin temel amacı: a) suyun insanlığın ortak mirası, b) içme suyu ve sağlık hizmetlerine ulaşmanın temel insan hakkı olduğunun kabulüdür. Su Manifestosu. **"Herkes yaşam hakkı"** talebini ve imza atanların ortak görüşünü içermektedir (manifesteau.qc.ca):

- 1) Hiç bir şeyle değiştirilemeyen suya ulaşma, insani, kişisel ve kolektif bir haktır.
- 2) Su, insanlığın ortak mirasıdır.
- 3) Bu hakkın yerine getirilmesi için gerekli olan finansman kolektif ve dayanışmacı olmalıdır.
- 4) Tüm su politikaları, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel her düzeyde demokratik olmalıdır.
- 5) Su basit bir ticari mala dönüştürülemez ve pazar kurallarıyla yönetilemez.

1997 yılında hükümete sunulan suyun özelleştirilmesi ve fiyatlandırılması projelerine karşı, su zengini Kanada'da Montréal, Quebec ve Ottawa kentlerinde yerel örgütlenmeler hızlanmış ve protestolarıyla seslerini geniş kitlelere duyurmuşlardır. "*Sorumlu Su Yönetimi İçin Quebec Koalisyonu*" ve "*Su İmdat Grubu*" ya da "*Dünya Su Sözleşmesi Derneği*", "*Mavi Gezegen Projesi*" gibi örgütlenmeler dayanışma içinde su projelerine karşı çıkmaktadırlar. Kanada Kamloops Kent Konseyi, su hizmetleri ve suyun özelleştirilmesine oy birliği ile hayır demiş, Wancoover'da benzer bir eylemle suyun fiyatlandırmasına karşı halk direnişi gerçekleşmiş, Ottawa'da ise "*Suyumuz satılık değil*" yanıtı verilmiştir. Kanada Su İşleri Sendikası Başkanı Judy Darcy, bu kararların tüm Kanada'da dalga dalga yayıldığını ve özelleştirmeyi savunanların büyük bir darbe aldığını ve sularının dünya ticaret anlaşmalarına karşı korunduğunu belirtmiştir (www.eausecours.org/entrée).

"*Mavi Gezegen Projesi*" (www.canadiens.org/blueplanet/treaty-t.html) ise bir inisiyatif grubu tarafından yürütülmektedir. Suyun uluslararası doğal miras olarak korunması ve paylaşılmasına dikkat çekmişler, Cochabamba Deklarasyonu'nu geliştirerek 14 Haziran 2001 tarihinde bir anlaşmaya dönüştürmüşlerdir.

Valérie Peugeot'nun "*Dünya Su Sözleşmesi*" (1998: 7) daha adil ve paylaşımcı bir su yönetimini gündeme getirmektedir. Dayandığı temeller, nüfus artışını durdurmak, suyu fiyatlandırmak ya da doğru bir pazar fiyatı belirlemek gibi safsatalara da karşı çıkan bir içeriğe sahiptir ve Dünya Su Sözleşmesi 4 eksende, çok aktörlü ve çeşitli eylem araçlarıyla yeni bir örgütlenme biçimi önermektedir:

1. Yoksul ülkelere 3 milyar musluk yapılması ve devlet bütçelerinin içme suyuna ulaşmaya yönlendirilmesi,
2. Ortak mirasla entegrasyonunun sağlanarak su çatışmalarında silahsızlanmanın sağlanması,
3. Büyük barajlar ve tarım sulamalarındaki değişiklikler nedeniyle su israfının önlenmesi,
4. Kolektif aktörlerin tümünün sorumluluk yüklenmesi.

Böyle bir sözleşmenin hayata geçirilmesi parlamentolar, ortaklıklar ve sivil toplum kuruluşları, belediyeler, bilim insanları, entelektüeller, medya kuruluşları ve sendikalar gibi, birçok aktörün harekete geçmesini gerektirir. Eylem araçları olarak da çeşitli kurumlar önermektedir: "*İnsanlık için Su Kolektifi*"; finans kuruluşları, kooperatifler, kredi kurumlarının finans ve ticari işlemlerinin % 0.01'lik kısmını aktardıkları "*Dünya Su Fonu*"nun

oluşturulması; "*Dünya Ortak Mirasının Su Parlamentoları*" ile bir ağ kurulması "*Dünya Su Mahkemesi*" ve ekonomik ve sosyal haklar çerçevesinde gelişmeleri takip edecek "Dünya Su Gözlemevi"nin kurulması.

Sonuç

Dünyanın tatlı su kaynaklarının kıtlığına karşın, giderek artan nüfusun su gereksiniminin yükselmesi, adaletsiz su dağılımı, su kaynaklarının kötü yönetimi, suyun metalaşması, artan su fiyatları, su kaynaklarının kirlenmesi ve azalması giderek daha çok sayıda ülkede ciddi sosyal gerilimlere neden olacaktır.

Çevre sorunları, sıfır büyüme gibi kavramların ortaya atıldığı ve Ortak Geleceğimiz sloganlarıyla politikaların oluşturulduğu 1970'li yıllar, aynı zamanda su yönetimi konusunda gelişmiş ülkelerin egemenlik kurmaya başladıkları yıllardır. 1990'lar gelişmiş ülkelerin iştahlarının daha da kabardığı ve tüm dünya ülkelerinde ulusal ve yerel düzeyde, suyu sahiplenme, imtiyazlar elde etmenin, baskıların, özel şirketlerin çıkarlarını koruyan yasaların, ülkemiz de dahil olmak üzere, dünyanın su bulunan her noktasına ulaştırıldığı yıllar olmuştur.

Bugün dünya nüfusunun 2 milyarı sağlıklı içme suyundan yoksundur ve suyla bulaşan hastalıklardan milyonlarca kişi ölmektedir. 2025 yılında dünyada 3 kişiden biri su bulamayacaktır. Su gereksinimi giderek artacak ve daha fazla önem kazanacak ve derinleşen sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik gerilimlerin kaynağı olacaktır.

Sorunlara çözüm olarak suyun fiyatlandırılması ve ekonomik bir mal olarak alınıp satılır bir meta haline getirilmesi yönünde baskılar artmakta, suyun insani ve sosyal boyutu yok sayılmaktadır. Bugün su, pazar mantığı ile hareket etmenin sonucu olarak, toplulukların birleşmesi ve dayanışmasına değil, parçalanmasına, birbirlerinden uzaklaşmasına ve savaşlara neden olmaktadır. Dünya Bankası, çok uluslu ve ulusötesi su şirketleri, su uzman ve ekonomistleri; insan haklarını, yoksul halkların gereksinimlerini ve ortak yararı dışlayarak karar vermekte ve su arzını yükseltmek yerine, su kullanımı ve talebini azaltma, suyu metaya, su hizmetlerini de özel şirketlerin kâr araçları haline getirme çabalarını sürdürmektedirler. Su pazarını ele geçirmeye çalışanlar, susuz yaşam olmadığını bilerek, su kaynaklarını kirleterek ve yok ederek, suyu iyi yönetmenin tek çözümünün para olduğunu düşünmekte ve sorunun kullanan ve kirleten öder mantığıyla çözüleceğini sanmak gibi bir paradokstan kurtulamamaktadırlar.

Su pazarı egemenliğinin kurulması yönünde devletler arası çatışmalar sürmektedir. *"Suyun kıtlığıyla mücadele ve fiyatının hızla artırılması için zorunlu koşul, suyun ekonomik bir mal olarak kabul edilmesidir"* biçiminde ortaya atılan düşünceler 1970'lerden beri sürmektedir. Suyun metalaştırılması, özelleştirilmesi, diğer sektörlerle oligopolleştirilmesi, en son La Haye'de alınan 3 temel kararla yeniden vurgulanmış ve suyu pahalılaştırmıştır. Suyu, 21.y.y.'ın *"Mavi Altın"*ı haline getirecek olan, özelleştirmelerin yaygınlaşması, su fiyatlarının giderek daha da yükselmesi ve su devlerinin kârlarını artırmalarıdır.

Su politikaları ve yasaları çok boyutlu sosyal ve insani hedefleri içerecek şekilde, zaman ve coğrafyaya göre değişebilen, çok çeşitli değerlerin ve toplumsal gerçeklerin dikkate alındığı bütünsel bir yaklaşımla saptanmalıdır. Su söz konusu olduğunda, önceliklerin demokratik ve sosyal ilkelere verilmesi ve *"kalkınmanın ve ölçütlerinin insanileştirilmesi"* ya da kısaca *"küresel yaşamın insanileştirilmesi"* gerekmektedir.

Herkesin, yeterli ve sağlıklı suya ulaşmasının sağlanması, sağlık sorunlarına çözüm üretebilir, demokratik ilkelerin uygulanması, insan hakları, eşitlik ve toplumsal adaletin sağlanması ve uluslararası barışın korunmasında önemli bir adım olabilir, çevrenin ekolojik tahribatını azaltabilir.

Küresel, ulusal ve yerel ölçekte, suyla ilgili tüm toplumsal kesimlerin, karşıt kuruluşların ve oluşumların; özelleştirmelerin ve bunların getirdiği olumsuz sosyal sonuçların ortadan kaldırılmasına yönelik çabalarını artırması ve insanlığın suya sahip çıkması gerekmektedir.

Su, bitki, hayvan, insan, toprak kısaca tüm canlı yaşamın temel ve zorunlu koşuludur. Biyolojik, doğal, sosyal ve insani boyutundan soyutlanamaz, ekonomik ve stratejik egemenlik aracı yapılamaz. İçme suyuna ulaşma, yaşam hakkına bağlı olan bir insan hakkıdır ve herkese su sağlama devletler tarafından garanti altına alınmalıdır. Tüm bu nedenlerle uluslararası su egemenliği yarışı veya savaşları başarıya ulaşamaz.

KAYNAKÇA

Ayman Güler, Birgül, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları**, TODAIE, Ankara, 1996.

B.M. Nüfus Fonu, **Dünya Nüfusunun Durumu 1996 Raporu**, Tisamat Basım San, Ankara, 1996.

B.M., **Çevre ve Kalkınma Konferansı, 3-14 Haziran 1992, Rio Deklarasyonu Gündem 21 Orman Prensipleri**, Çevre Bakanlığı çevirisi, tarihsiz.

Bauman Zygmunt, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Ayrıntı Yay, İstanbul, 1999.

Bureau International du Travail (BIT), **Annuaire des statistiques du travail**, N.Y., 1997.

Chemillier-Gendreau, Monique, "Marchandisation de la Survie Planétaire", **Le Monde Diplomatique**, Jan., 1998, s.3

Cochabamba Deklarasyonu, www.canadians.org/blueplanet/cochabamba-e.html

De Luca, L., **Labour and social dimensions of privatization and restructuring**, BIT, Genève, 1998.

Dünya Su Konseyi, www.worldwatercouncil.org

European Environment Agency, **Europes Environment**, The Dobris Assessment, Copenhagen, 1995.

FAO, 1999

FIDH, (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu) "Accès à l'Eau Sacrifié sur l'Autel du Marché", **Communiqués**, 23 Mart 2000, Paris.

Gardner-Outlaw & Engelman, **Sustaining Water Earning Capacity: A second update**, Washington, D.C., Population Action International, 1997.

Genel-İş, "Dünyada Su Özelleştirmeleri ve Şirketler", **Emek Araştırma Dergisi**, 1999/1, Ankara, s.12.

Gleick, Peter H., "Dünyanın Yiten Hazinesi: Su", **Bilim ve Teknik**, S. 401, Ankara, Nisan 2001, s.33.

İnsan Hakları Derneği, **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**, İstanbul, 1996.

John Hopkins University, **Population Reports**, Serie M, No.14, 1998.

Journal Officiel (Avrupa Komisyonu Resmi Gazetesi) L327. 22.12.2000.

Kaboğlu, İbrahim, **Çevre Hakkı**, İletişim Yay, İstanbul, 1992.

Küresel Değiş Dokuş, www.globalexchange.org/economy/

Küresel Tatlı Su Değerlendirme Raporu, www.un.org/dpscd ve www.seb.org/weap.html

L'Homme, Cristina "Le juste prix", **Sources**, No.121, Unesco, Mars 2000, s.10.

La Haye Su Forumu, www.oiseau.org/riob/20mars2000

Mavi Gezegen Projesi, www.canadiens.org/blueplanet/treaty-t.html

- Nace, U.S., **Geological Survey, 1967 and The Hydrologic Cycle** (Pamphlet), 1984.
- Nijer Su Özelleştirmeleri** www.africa21.net/niger21/
- OMS (Dünya Sağlık Örgütü), **Statistiques de la santé**, 1999.
- OMS, **Division for Sustainable Development**, Chapter 6, Protection et Promotion de la Santé, 16.8.1999.
- OMS/UNICEF Report 2000.**
- Organisation International du Travail, **Programme des Activités Sectorielles**, Mars 1999.
- Owens, E.J., Yunan ve Roma Dünyasında Kent, Homer Kitabevi, Istanbul, 2000.
- Petrella, Ricardo, "Manifeste de l'Eau", *Le Monde Diplomatique*, Déc.,1998.s.30.
- Peugeot, Valérie "Le Contrat de L'Eau", *Magazine Transversales, Science/Culture*, Nov.-Dec. 1998, No.54, s.11-15
- PNUD, **Rapport Mondial Sur le Développement Humain 1995**, Economica, Paris, 1995
- Su Akademisi**, www.oieaaau.fr/academie ve www.ruisseau.oieau.fr/eaudoc/infeau
- Su Kaynakları**, [www.ressources d'eau.htm](http://www.ressources_d'eau.htm)
- Su Manifestosu**, www.manifesteau.qc.ca
- Su Sosyal Şartı**, www.ruisseau.oieau.fr/eaudoc/infeau
- Şenel, Alaeddin, **İlkel Topluluktan Uygur Topluma, Birey ve Toplum Yayınları**, Ankara, 1985.
- The World Bank Group, Region Afrique, **La Privatisation en Afrique**, No.132, January 2000.
- U.N., HABITAT, **An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements 1996**, Oxford University Press., 1996.
- Uluslararası Havza Örgütleri Ağı**, [www.reseau international de bassin.htm](http://www.reseau_international_de_bassin.htm) ve www.oieau.org/riob/20mars2000/contri2f.htm